Structure of individual-psychological features of enterprises with different level of personal reliability

I. Lantuh

ORCID 0000-0002-0891-2704

V. N. Karazin Kharkiv national University, Kharkiv, Ukraine

D. Maleev

ORCID 0000-0002-4351-4197

The Donetsk regional Institute of postgraduate teacher education, Kramatorsk, Ukraine

Article info

Received 22.07.2018

Accepted 31.10.2018

The Donetsk regional
Institute of postgraduate
teacher education,
Kramatorsk, Ukraine

V. N. Karazin Kharkiv
national University, Kharkiv,
Ukraine

Лантух, І.В., Малєєв, Д.В.
(2018). Структура
індивідуально-
психологічних
особливостей підприємців
з різним рівнем
особистісної надійності
Fundamental and applied
researches in practice of
leading scientific schools, 29
(5), 11–22.

Lantuh, I., Maleev, D. (2018). Structure of individual-psychological features of enterprises with different level of personal reliability. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, 29 (5), 11–22.

The article is devoted to research of psychological structure of personal reliability of subjects of entrepreneurial activity.

The purpose of the article: to highlight and substantiate the results of empirical research of the psychological structure of personal reliability of business entities.

Objectives of the study: to provide data of correlation, factor analysis of individual and psychological characteristics of entrepreneurs, which determine the level of personal reliability of subjects of entrepreneurship and on the basis of the results to offer a typology of personal reliability of entrepreneurs.

The problem of ensuring the reliability of business entities should be solved primarily through the study of those personal structures that ensure the stability and optimal level of personality-functional and performance indicators of entrepreneurs at different levels of socio-cultural space. Personality reliability of subjects of entrepreneurial activity includes moral and legal and pro-social, humanistic-oriented values that correspond to the ethics of their chosen professional activities and provide for the recognition of social significance and personal responsibility for the results of entrepreneurial activity.

The structure of individual psychological peculiarities of subjects of entrepreneurial activity with different levels of personal reliability is determined. The results of correlation, factor analysis of individual psychological peculiarities of entrepreneurs, which determine the level of personal reliability of subjects of entrepreneurial activity, are presented. A typology of personal reliability (axiological, proactive, pro-social, praxeological, synergetic, innovative) is proposed.

Keywords: personal reliability; subjects of entrepreneurial activity; individual psychological characteristics; personality of an entrepreneur.

Структура індивідуально-психологічних особливостей підприємців з різним рівнем особистісної надійності

І.В. Лантух

ORCID 0000-0002-0891-2704

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна

Д.В. Малєєв

ORCID 0000-0002-4351-4197

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Краматорськ, Україна

Стаття присвячена дослідженню психологічної структури особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Визначено структуру індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів підприємницької діяльності з різним рівнем особистісної надійності. Наведено результати кореляційного, факторного аналізу індивідуально-психологічних особливостей підприємців, які обумовлюють рівень особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Запропоновано типологію особистісної надійності (аксіологічний, проактивний, просоціальний, праксеологічний, синергетичний, інноваційнісний).

Ключові слова: особистісна надійність; суб'єкти підприємницької діяльності; індивідуально-психологічні особливості; особистість підприємця.

Вступ

Економічна стабільність і добробут населення, інновації та використання передових технологій, практична відсутність корупції і високий рівень довіри населення до державних структур це перш за все результати розвинутого соціально-відповідального бізнесу, який не лише заробляє гроші, а й турбується про соціально-вразливі верстви суспільства. Як головний атрибут ринкової економіки, підприємництво стає невід'ємною ознакою психологічної готовності громадян до відповідної діяльності. Спрямованість громадян на оволодіння підприємництвом потребує особливої психологічної підтримки і нерідко корекції прийнятих рішень щодо особистісних детермінант професійної підготовки (Lantuh, 2018).

Особистісна надійність суб'єктів підприємницької діяльності, є особливим феноменом, у якому на суб'єктному рівні виявляється інтегративна якість підготовленості професіонала до досягнення стабільності позитивних результатів професійної діяльності у сфері "людина – людина". За своєю природою особистісна надійність спеціалістів соціономічної сфери є набутою якістю, що зумовлена сукупністю певних особистісних характеристик й особливостями входження у професійну діяльність (Maleev, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах психологічних проблем функціонування та розвитку сучасного підприємництва зарубіжними та українськими вченими вирішуються, перш за все,

наступні питання: психологічні чинники професійного вигорання у підприємців (Gnuskina, 2016), формування мотиваційної сфери підприємницької діяльності (Karamushka, Khudyakova, 2011); психологія професійної моральності підприємців (Kononets, 2013); дослідження особливостей розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій (Kredentser, 2015); психологічні чинники розвитку здібностей до підприємництва (Kulakovsky, 2010); особистісні детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців (Kulbida, 2005); психологія розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності (Palamarchuk, 2015); концепція морально-правової надійності особистості (Strizhov, 2011).

Однак більшість описаних в дослідженнях моделей особистості підприємця базується на окремих властивостях особистості. Особистість підприємця як цілісність, із становленням морально-етичних аспектів його діяльності майже не досліджується. Відсутній єдиний методологічний підхід до проблеми, не актуалізована увага на особистісних рисах та характеристиках, що забезпечують особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, не розкрито особливості та шляхи розвитку особистісних компонентів як провідних у розвитку спроможності фахівців до самодетермінації у сфері підприємництва та здійснення функцій економічного самоконтролю (Lantuh, 2018).

Мета

Висвітлити та обґрунтувати результати емпіричного дослідження психологічної структури особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності.

Завдання дослідження: навести дані кореляційного, факторного аналізу індивідуально-психологічних особливостей підприємців, які обумовлюють рівень особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності та на основі отриманих результатів запропонувати типологію особистісної надійності підприємців.

Методи дослідження

У процесі теоретичного вивчення проблеми та науково-експериментальної роботи використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження:

а) теоретичні: аналіз наукової літератури та керівних документів, що стосуються організації підприємницької діяльності в Україні, узагальнення отриманої інформації, системний аналіз та інтерпретація емпіричних даних, класифікація, побудова аналогій, структурно-функціональне моделювання;

б) емпіричні: «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є.Ю.Стріжов); «Експертна оцінка особистості співробітника» (Б.Г. Бовін); «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)»; «Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність"» (О.Г.Маклаков, С.В. Чермянін); «Діагностика полімотиваційних тенденцій в «Я»-концепції особистості» (С. М. Петрова); методика діагностики професійної спрямованості особистості (Б. Басс); «SACS» ("Стратегії подолання стресових ситуацій") С. Хобфолла; «Копінг тест» (Р. Лазарус); тест М. Киртона (Kirton Adaptation-Innovation Inventory - KAI); тест «Профіль мислення» Дж. Брунера; методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівена (адаптація О.С. Михайлової); "Тест смисложиттєвих орієнтацій" Д.О. Леонтьєва (модифікація методики «Purpose-in-Life» Дж. Крамбо, Л.Махолік); «Якір кар'єри» методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі (Е.Шейна, переклад і адаптація В.А. Чікер, В.Е.Вінокурова); «Діагностика самоактуалізації особистості» (А.В.Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліної) методика є адаптованим варіантом тесту POI (Personal Orientation Inventory) автор Е. Шостром; «Дослідження вольового самоконтролю» (А.В. Зверков, Е.В. Ейдман); опитувальник «ЕмІн» (Д.В. Люсін); методика діагностики емоційної зрілості особистості «МДЕЗО» (О.С. Кочарян, М.А. Півень).

в) методи математичної статистики (кореляційний аналіз, факторний аналіз), що забезпечують якісний і кількісний аналіз результатів. Емпіричні дані, отримані в ході даного дослідження, піддавалися статистичній обробці за допомогою стандартних і апробованих програм для персональних ЕОМ. Використовувалися спеціалізовані пакети прикладних програм для психологічних досліджень («SPSS» та «Microsoft Office Excel»), що забезпечують виконання загальноприйнятих

одномірних статистик і багатомірних математико-статистичних методів. Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось у 2015-2018 рр. В дослідженні взяли участь підприємці Донецької (n = 238) та Полтавської (n = 210) областей. Загалом дослідженням було охоплено 448 підприємців. Емпіричне дослідження передбачало декілька етапів. На першому етапі дослідження вивчалися методологічні основи проблеми виявлення психологічних чинників забезпечення надійності суб'єктів підприємницької діяльності, розроблялась теоретична модель дослідження, підбирались методики, проводився збір емпіричного матеріалу та його накопичення. З метою виявлення структури індивідуально-психологічних особливостей підприємців з різним рівнем особистісної надійності було проведено кореляційний аналіз за допомогою r - критерію Пірсона. Результати кореляційного аналізу було представлено у вигляді кореляційної плеяди для кожної групи досліджуваних, що складається з вершин, які відповідають ознакам досліджуваних змінних, з'єднаних лініями відображаючи статистично достовірні зв'язки між змінними (рис. 1-3).

Проведений кореляційний аналіз між індивідуально-психологічними особливостями підприємців з оптимальним рівнем особистісної надійності, дозволив встановити, що оптимальний рівень надійності має тісний позитивний зв'язок з наступними показниками: моральна нормативність ($r = 0,96, p \leq 0,05$); правова стадія надійності ($r = 0,95, p \leq 0,01$); моральна стадія надійності ($r = 0,94, p \leq 0,01$); соціальний інтелект ($r = 0,94, p \leq 0,01$); ціннісна орієнтація «Підприємництво» ($r = 0,93, p \leq 0,05$); потреба у пізнанні ($r = 0,93, p \leq 0,05$); прагнення до творчості ($r = 0,92, p \leq 0,05$); схильність до творчості ($r = 0,91, p \leq 0,01$); схильність до творчості ($r = 0,91, p \leq 0,01$); ціннісна орієнтація «Професійна компетентність» ($r = 0,91, p \leq 0,01$); стратегія подолання стресу «вступ в соціальний контакт» ($r = 0,90, p \leq 0,05$); інноваторський когнітивний стиль ($r = 0,90, p \leq 0,01$); ціннісна орієнтація «Служіння» ($r = 0,89, p \leq 0,01$); альтруїстична мотивація ($r = 0,88, p \leq 0,01$); цілеспрямованість та рішучість ($r = 0,88, p \leq 0,01$); тип копію «Планування» ($r = 0,86, p \leq 0,05$); потреба в досягненнях ($r = 0,84, p \leq 0,01$); уміння йти на зважений ризик ($r = 0,84, p \leq 0,05$); комунікативний потенціал ($r = 0,83, p \leq 0,05$); мотивація позитивного ставлення до людей ($r = 0,83, p \leq 0,05$); комунікативна мотивація ($r = 0,81, p \leq 0,05$); поведінкова регуляція ($r = 0,81, p \leq 0,05$); емоційний інтелект ($r = 0,80, p \leq 0,05$); креативний тип мислення ($r = 0,79, p \leq 0,05$); моральна мотивація ($r = 0,78, p \leq 0,05$); емоційна зрілість ($r = 0,78, p \leq 0,05$); спрямованість на справу ($r = 0,71, p \leq 0,05$); гнучкість у спілкуванні ($r = 0,66, p \leq 0,05$); локус контролю-Я ($r = 0,63, p \leq 0,05$); потреба в автономії ($r = 0,57, p \leq 0,05$).

Результати проведеного дослідження дозволили виявити структуру індивідуально-психологічних особливостей підприємців з оптимальним рівнем надійності. Так серед загальних характерних тенденцій у ціннісно-смысловій сфері підприємців цієї категорії важливо відзначити, дотримання традиційних моральних цінностей, прагнення жити по правді і совісті. Вони враховують і застосовує традиційні

моральні норми в своїй поведінці. Визнають свою особисту відповідальність перед іншими людьми за дотримання моральних норм. Розуміють необхідність дотримуватися цих норм. Стійкі до норм егоїстичної, прагматичної і кримінальної моралі. При оцінці результатів своєї діяльності категорії «праця» і «гроші» застосовуються в тісному зв'язку з категорією справедливості. Наднормативна активність вважається цілком звичайним відношенням до праці. Схильні проявляти такі моральні якості як совісність, справедливість, безкорисливість, великодушність, відвертість, щирість, правдивість, скромність. Тобто психологічним механізмом, що визначає функціонування системи надійності, є морально-смыслова детермінація поведінки особистості. Таким чином, ми припускаємо, що морально-смыслові процеси здійснюють істотний вплив на когнітивну, емоційну, мотиваційну і поведінкову сфери психіки (Maleev, 2016).

Також підприємці з оптимальним рівнем надійності відрізняються самовизначеністю і незалежністю від соціального середовища, здатністю протистояти соціальному тиску. Є носіями цінностей зрілої особистості. Що відповідає уявленню про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявленнями про його сенс. Знаходяться у постійному процесі розвитку своїх можливостей і потенціалів.

Для цієї категорії досліджуваних характерною особливістю у сфері ціннісних орієнтацій є «підприємливість» як наскрізна компетентність яка реалізується у змісті та результатах діяльності: взяття на себе ініціативи; планування та управління; робота з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками; співпраця з іншими особами; навчання через досвід в процесі діяльності; самоефективність; мобілізація ресурсів; фінансова та економічна грамотність; мобілізація інших осіб; виявлення можливостей; прогнозування.

Ще одною з ключових ціннісних орієнтацій для підприємців з оптимальним рівнем надійності є цінність - «Служіння» - прагнення бути корисним і відданість справі, реалізація суспільно важливої мети, мотивуючись у своїй діяльності перед усім просоціальними мотивами: альтруїзму; позитивного ставлення до людей; дотримання моралі. Спрямованість на справу, або орієнтація на завдання, відображає перевагу мотивів, виникнення яких зумовлене захопленням процесом роботи, альтруїстичним ставленням до пізнання, оволодінням новими професійними навичками і вміннями. Підприємництво передбачає діяльність підприємця який є творцем власної справи, він може створити як нову професію, так і галузь в існуючих професіях, він є соціальним інноватором. Що проявляється у інноваторському когнітивному стилі, схильності і прагненні до творчості та креативному типі мислення, вони надають перевагу неструктурованим і часто мінливим умовам роботи. Їх підхід полягає в переоцінці та новому визначенні проблем і умов, в яких вони виникли, і, відповідно, в отриманні несподіваних рішень, генеруванні ідеї радикальних змін. Мають підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, дії за

визначенням цих проблем, по пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, по перевірці та зміні гіпотез, по формулюванню результату рішення.

Ще однією особливістю підприємців з оптимальним рівнем надійності є їх здатність розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій у динаміці. Вони вміють аналізувати складні ситуації взаємодії людей, розуміють логіку їх розвитку, чуттєві до зміни смислу ситуації при включенні у комунікацію різних учасників. Також властива здатність адекватно відобразити цілі, наміри, потреби учасників комунікації та наслідки їх поведінки. Крім цього, вимагає вміння орієнтуватися у невербальних ситуаціях людини, а також нормам і правилах, які регулюють поведінку у суспільстві.

Як правило, бувають успішними комунікаторами. Їм властива контактність, відкритість, тактовність, доброзичливість і сердечність, тенденція до психологічної близькості у спілкуванні. Здатні витягувати максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, давати швидкі і точні судження про людей, успішно прогнозувати їх реакції у відповідних обставинах, проявляти далекоглядність у стосунках з іншими, що сприяє їх успішній соціальній адаптації. Мають виразний інтерес до пізнання себе і розвинуту здатність до рефлексії. Легко вживаються у колективі, сприяють підтримці оптимального психологічного клімату, проявляють більше зацікавленості, кмітливості і винахідливості у роботі.

Використання «просоціальної» стратегії подолання стресу відображається у спільних зусиллях з іншими більш ефективно вирішити критичну ситуацію, є характерним прагнення поділитися своїми переживаннями з іншими людьми, обговорити з ними ситуацію, знайти у них співчуття і розуміння. Наявність в поведінкових моделях просоціальних копінг-стратегій обумовлює ефективність діяльності у системі «людина-людина», адже багато життєвих стресорів є міжособистісними, навіть індивідуальні зусилля з подолання мають потенційні соціальні наслідки, дія подолання часто вимагає взаємодії з іншими людьми. Провідним типом копінг-поведінки для даної групи є — «планування», що знаходить свій прояв у подоланні проблем за рахунок цілеспрямованого аналізу ситуації і можливих варіантів поведінки, вироблення стратегії вирішення проблеми, планування власних дій з урахуванням об'єктивних умов, минулого досвіду і наявних ресурсів, а також подолання негативних переживань у зв'язку з проблемою за рахунок цілеспрямованого придушення і стримування емоцій, мінімізації їх впливу на сприйняття ситуації та вибір стратегії поведінки, високий контроль поведінки, прагнення до самовладання.

Особливість емоційної сфери підприємців з оптимальним рівнем надійності характеризується наявністю цілого спектру компетенцій які розкриваються у когнітивному (розуміння як свої емоцій так і інших людей, сприйняття, оцінка і вираз емоцій, використання емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності), рефлексивну (усвідомлення емоцій), регулятивну (управління емоційними станами, саморегуляції емоційних станів)

та особистісному аспектах (схильність до емпатії, інтернальність, адаптивність, тощо). Вони здатні розуміти почуття інших людей, поважати їхні емоції, співчувати і співпереживати. Відтак, вони можуть ставити себе на місце інших людей і не сприймати вияви емоцій як особисту образу. Здатні вчитися на своїх помилках, вміють підтримувати баланс між особистим і професійним життям, не впадаючи в жодні крайнощі.

Проведений кореляційний аналіз між індивідуально-психологічними особливостями підприємців з достатнім рівнем особистісної надійності, дозволив встановити, що надійності має тісний позитивний зв'язок з наступними показниками: моральна нормативність ($r = 0,88, p \leq 0,01$); соціальний інтелект ($r = 0,87, p \leq 0,01$); контактність ($r = 0,86, p \leq 0,01$); конформна стадія морально-правової надійності ($r = 0,85, p \leq 0,01$); емоційний інтелект ($r = 0,85, p \leq 0,05$); стратегія подолання стресу «Вступ в соціальний контакт» ($r = 0,84, p \leq 0,05$); потреба в автономії ($r = 0,84, p \leq 0,05$); комунікативний потенціал ($r = 0,84, p \leq 0,05$); потреба у пізнанні ($r = 0,83, p \leq 0,05$); комунікативна мотивація ($r = 0,82, p \leq 0,05$); трудова мотивація ($r = 0,81, p \leq 0,01$); емоційна зрілість ($r = 0,80, p \leq 0,05$); символічний тип мислення ($r = 0,79, p \leq 0,01$); цілеспрямованість та рішучість ($r = 0,79, p \leq 0,01$); вміння йти на зважений ризик ($r = 0,76, p \leq 0,05$); адапторський когнітивний стиль ($r = 0,76, p \leq 0,05$); спрямованість на спілкування ($r = 0,75, p \leq 0,05$); потреба в досягненнях ($r = 0,73, p \leq 0,05$); ціннісна орієнтація «Менеджмент» ($r = 0,72, p \leq 0,05$); ціннісна орієнтація «Стабільність роботи та місця проживання» ($r = 0,71, p \leq 0,05$); тип копінг «Позитивна переорієнтація» ($r = 0,70, p \leq 0,01$); локус контролю-Я ($r = 0,69, p \leq 0,01$); ціннісна орієнтація «Підприємництво» ($r = 0,68, p \leq 0,01$); поведінкова регуляція ($r = 0,59, p \leq 0,05$). Також надійність має негативний зв'язок з показниками: пугнічна мотивація як активне подолання труднощів ($r = -0,73, p \leq 0,05$); прагматична стадія морально-правової надійності ($r = -0,62, p \leq 0,05$) (рис. 2). За результатами кореляційного аналізу було визначено структуру індивідуально-психологічних особливостей підприємців з достатнім рівнем особистісної надійності. Так значним чинником у структурі виявилась ціннісно-сміслова сфера яка представлена моральною нормативністю, ціннісними орієнтаціями: «Менеджмент»; «Стабільність роботи та місця проживання»; «Підприємництво» та локус контролю-Я. Наявність у структурі конформної стадії надійності свідчить про не стабільність та не достатню усвідомленість системи моральних цінностей. Морально-правових приписів як правило дотримуються під впливом соціального оточення. Моральні поняття і норми в структурі менталітету існують у свідомості у формі соціальних стереотипів і емоційних переживань. Специфічність ціннісно-сміслові сфери підприємців з достатнім рівнем особистісної надійності полягає в конфлікті утилітарно-прагматичного та морально-етичного аспектів у практичній діяльності та повсякденному житті. Серед ціннісних орієнтацій в кар'єрі пріоритетними є ті що дають можливості для лідерства, управління, високого доходу, підвищених рівнів відповідальності і внесок в успіх своєї організації. Також важливим є задовольнити потребу в безпеці,

захисті і можливості прогнозувати. Провідною смисложиттєвою орієнтацією у кореляційній плеяді підприємців з достатнім рівнем особистісної надійності є «Локус контроль-Я» що відповідає уявленню про себе як про сильну особу, яка володіє достатньою свободою вибору, аби побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і розумінням смислу. Включення прагматичної стадії морально-правової надійності до індивідуально-психологічних особливостей досліджуваних з достатнім рівнем особистісної надійності свідчить про затримки в моральній і правовій соціалізації та конфлікт між традиційними моральними цінностями і універсальними цінностями індивідуалізму і прагматизму.

Високий рівень мотивації участі у підприємницькій діяльності характеризується наявністю пугнічної мотивації. Цих людей приваблює небезпека, ситуація боротьби та перемога, насолода гострими відчуттями. Страх, почуття небезпеки мобілізує таких людей, вони отримують від цього задоволення. Також до кореляційної плеяди увійшла трудова мотивація та комунікативна мотивація. Це значить, що виражена мета їхньої діяльності полягає не в тому, щоб досягти успіху, а в тому, щоб уникнути невдачі. Комунікативна мотивація, може бути як інструмент реалізації у підприємницькій діяльності потреб в досягненнях, в автономії, в пізнанні. В свою чергу вони є механізмами, які задають мотиваційний потенціал, на підставі якого може сформуватися мотивація участі в підприємницькій діяльності. Спрямованість на спілкування свідчить про те що для підприємців з достатнім рівнем особистісної надійності властиво підтримувати емоційні стосунки з іншими, відчувати почуття прихильності, виконувати спільну діяльність.

Ключовим компонентом у кореляційній плеяді є контактність, яка вимірює товарищескість особистості, її здатність до встановлення міцних і доброзичливих стосунків з оточуючими. як загальна схильність до взаємно корисних та приємних контактів з іншими людьми, необхідна основа синергетичної (тої, що здатна до самоорганізації) установки особистості.

Для підприємці з достатнім рівнем особистісної надійності властивим є адапторський когнітивний стиль як суб'єктно-специфічна система способів реалізації різних типів активності. Прагнуть працювати, удосконалюючи існуючі методи і практику, пропонують такі шляхи виконання завдань, які можна реалізувати, не руйнуючи існуючу ситуацію. Надають перевагу змінам які відбуваються поступово.

Індивідуальний спосіб аналітико-синтетичного перетворення інформації переважно виявляється у символічному типі мислення для якого характерними особливостями є високо розвинені аналітичні здібності, здатність до оцінки, розрахунку та аналізу, логічність, методичність, ретельність (з акцентом на деталі) рішення проблем, прагматичність та практицизм.

Соціальний інтелект також є складовою кореляційної плеяди щодо забезпечення достатнього рівня особистісної надійності підприємця. Це компоненту у структурі надійності уможливорює доступність інформації про поведінку людей, прогнозування їх реакції у відповідних обставинах,

проявляти далекоглядність у стосунках з іншими, розуміння мови невербального спілкування. Свідчить про наявність потреби впливати на інших і часто поєднується з розвинутими організаційними здібностями.

Уміння йти на зважений ризик також обумовлює надійність особистості і забезпечується в першу чергу наявністю адекватної оцінки власних можливостей; оцінкою скоріше вигоди, ніж можливості поразки; можливістю діяти в умовах неповної інформації; прийняттям складних, але досяжних цілей; не надто високою амбіційністю. Також є притаманним обрання у якості основної стратегії подолання стресової ситуації «вступ в соціальний контакт». Тип реакцій на дію стресорів є «позитивна переоцінка». Стратегія позитивної переоцінки передбачає спроби подолання негативних переживань у зв'язку з проблемою за рахунок її позитивного переосмислення, розгляду її як стимулу для особистісного зростання. Позитивні сторони: можливість позитивного переосмислення проблемної ситуації. Негативні сторони: ймовірність недооцінки особистістю можливостей дієвого вирішення проблемної ситуації.

Присутність у кореляційній плеяді таких показників як емоційна зрілість та емоційний інтелект свідчать про їх важливість у забезпеченні достатнього рівня надійності особистості. Вони відображають розвинену чутливість до власних емоцій і усвідомлення впливу емоційної сфери на життєдіяльність, здатність до рефлексії емоційного стану, емпатію, емоційну компетентність: ідентифікувати (розпізнавати, розуміти) емоції за тілесними реакціями, думками тощо; аналізувати власні емоції, почуття; причини їх виникнення; толерантно ставитися до помилок, здобувати життєвий досвід; володіти прийомами психофізіологічної саморегуляції; володіти навичками активного слухання; надавати і сприймати емоційну підтримку.

Проведений кореляційний аналіз між індивідуально-психологічними особливостями підприємців зі зниженим рівнем особистісної надійності, дозволив встановити, що надійність має тісний позитивний зв'язок з наступними показниками: потреба в досягненнях ($r = 0,76, p \leq 0,01$); емоційний інтелект ($r = 0,74, p \leq 0,01$); знаковий тип мислення ($r = 0,73, p \leq 0,01$); потреба у пізнанні ($r = 0,72, p \leq 0,01$); потреба в автономії ($r = 0,72, p \leq 0,05$); соціальний інтелект ($r = 0,71, p \leq 0,01$); адапторський когнітивний стиль ($r = 0,70, p \leq 0,05$); пізнавальна мотивація ($r = 0,60, p \leq 0,05$); акізитивна (матеріальна) мотивація ($r = 0,60, p \leq 0,05$). Також надійність має негативний зв'язок з показниками: корислива стадія морально-правової надійності ($r = -0,83, p \leq 0,05$); прагматична стадія морально-правової надійності ($r = -0,83, p \leq 0,05$); ціннісна орієнтація «Виклик» ($r = -0,75, p \leq 0,05$); стратегія подолання стресу «Імпульсивні дії» ($r = -0,73,$

$p \leq 0,05$); тип копіngu «Уникнення» ($r = -0,70, p \leq 0,05$); смисложиттєва орієнтація «мета в житті» ($r = -0,69, p \leq 0,01$); спрямованість на себе ($r = -0,64, p \leq 0,05$) (рис. 3).

Аналіз структури кореляційних зв'язків індивідуально-психологічних особливостей підприємців зі зниженим рівнем особистісної надійності порівняно з іншими групами досліджуваних свідчить про відсутність таких складових як моральна нормативність, поведінкова регуляція, комунікаційний потенціал, емоційна зрілість, просоціальні ціннісні орієнтації та мотиви, прагнення та схильність до творчості та інноваційності.

Ще одною ключовою відмінністю є збільшення чисельності складових які обумовлюють зниження рівня особистісної надійності підприємців до них в першу чергу відносяться корислива та прагматична стадія морально-правової надійності. Для якої характерною особливістю є інверсія особистісних смислів моральних цінностей в сторону прагматизму і індивідуалізму.

Суттєвого впливу зазнає ціннісна сфера на перше місце висувається ціннісна орієнтація «Виклик» яка обумовлює обрання конкуренції як основного стилю взаємодії з оточуючими як у повсякденному житті так і у конфліктних ситуаціях пов'язаних з професійною діяльністю. Вони орієнтовані на рішення свідомо складних завдань, подолання перешкод заради перемоги в конкурентній боротьбі. Вони відчують себе успішними тільки тоді, коли постійно залучені у вирішення складних проблем або в ситуацію змагання.

Превалювання спрямованості на себе свідчить про значимість мотивів власного благополуччя, прагнення престижу, лідерських позицій. Така людина схильна перейматися тільки своїми проблемами й інтересами та мало реагує на потреби оточуючих людей. Професійна діяльність для такої людини може виступати в якості засобу для задоволення власних потреб та прагнень.

Також зниження особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності обумовлено поведінковими особливостями, а саме використання у ситуації невизначеності, критичності копіngu «Уникнення» та стратегія подолання стресу «Імпульсивні дії».

На основі визначення ваги структурних компонентів, можна впевнено говорити про їх внесок в забезпечення надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Так, для вивчення місця, ролі та ваги кожного компоненту, які можуть виступати в якості детермінант особистісної надійності підприємців, нами був проведений факторний аналіз методом головних компонентів з Varimax гав обертанням. В якості критерію значимості результатів виступила факторна вага 0,40. Це дозволило виділити основні фактори психологічної основи особистості, які виступають в ролі визначальних одиниць рівня надійності суб'єкта підприємницької діяльності (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Факторна структура індивідуально-психологічних якостей, що забезпечують оптимальний рівень
особистісної надійності підприємців**

Rotated Component Matrix(a)										
	Component									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Моральна стадія надійності	0,923	0,742	0,703	0,618	0,516					
Правова стадія надійності	0,904	0,620	0,712	0,409					0,106	
Конформна стадія надійності	- 0,408	- 0,517	0,408							
Прагматична стадія надійності	- 0,637	- 0,312					0,421			
Корислива стадія надійності	- 0,620	- 0,465	- 0,605					-348		
Потреба в досягненнях				0,902						
Потреба в незалежності/автономії		0,974		0,618		0,623				0,502
Схильність до творчості				0,603		0,956				
Уміння йти на зважений ризик		0,937		0,407						
Цілеспрямованість та рішучість		0,912		0,488			0,307			
Поведінкова регуляція	0,507	0,962	0,480	0,641					0,207	
Комунікативний потенціал			0,904		0,116					
Моральна нормативність	0,987		0,492						0,452	
Акзистивна (матеріальна) мотивація							0,308			
Гедоністична мотивація			-0,578							
Оптимістична мотивація		0,872						0,302		
Комунікативна мотивація			0,970	0,504						
Пізнавальна мотивація						0,907				
Трудова мотивація									0,417	
Нормативна мотивація			0,901						0,308	
Моральна мотивація	0,983		0,438							
Губристична мотивація як прагнення до досконалості		0,407		0,922						
Пугнічна мотивація як активне подолання труднощів		0,388		0,916						
Губристична мотивація як прагнення до переваги							0,219			
Мотивація позитивного ставлення до людей			0,894							
Мотивація уникнення неприємностей				-0,407	-0,311					
Мотивація індивідуалізації				0,863						
Егоїстична мотивація			-0,405	-0,397						
Альтруїстична мотивація	0,517		0,908							
Спрямованість на справу		0,305		0,927						
Спрямованість на себе				0,501						0,360
Спрямованість на спілкування			0,938	0,639						
Ціннісна орієнтація «Професійна компетентність»	0,869			0,563	0,450					
Ціннісна орієнтація «Менеджмент»				0,943	0,386					
Ціннісна орієнтація «Автономія (незалежність)»		0,971				0,503				0,209
Ціннісна орієнтація «Стабільність роботи та місця проживання»							0,185			
Ціннісна орієнтація «Служіння»	0,955		0,544							
Ціннісна орієнтація «Виклик»			-0,353	0,381						
Ціннісна орієнтація «Інтеграція стилів життя»					0,878			0,307		
Ціннісна орієнтація «Підприємництво»	0,879			0,318	0,376	0,420				
Смисложиттєва орієнтація «Мета в житті»	0,941			0,409	0,452					

Продовження Таблиці

Rotated Component Matrix(a)										
	Component									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Моральна стадія надійності	0,923	0,742	0,703	0,618	0,516					
Правова стадія надійності	0,904	0,620	0,712	0,409					0,106	
Конформна стадія надійності	- 0,408	- 0,517	0,408							
Прагматична стадія надійності	- 0,637	- 0,312					0,421			
Корислива стадія надійності	- 0,620	- 0,465	- 0,605					-348		
Потреба в досягненнях				0,902						
Потреба в незалежності/автономії		0,974		0,618		0,623				0,502
Схильність до творчості				0,603		0,956				
Уміння йти на зважений ризик		0,937		0,407						
Цілеспрямованість та рішучість		0,912		0,488			0,307			
Поведінкова регуляція	0,507	0,962	0,480	0, 641					0,207	
Комунікативний потенціал			0,904		0,116					
Моральна нормативність	0,987		0,492						0,452	
Акизитивна (матеріальна) мотивація							0,308			
Гедоністична мотивація			-0,578							
Оптимістична мотивація		0,872						0,302		
Комунікативна мотивація			0,970	0,504						
Пізнавальна мотивація						0,907				
Трудова мотивація									0,417	
Нормативна мотивація			0,901						0,308	
Моральна мотивація	0,983		0,438							
Губристична мотивація як прагнення до досконалості		0,407		0,922						
Пугнічна мотивація як активне подолання труднощів		0,388		0,916						
Губристична мотивація як прагнення до переваги							0,219			
Мотивація позитивного ставлення до людей			0,894							
Мотивація уникнення неприємностей				-0,407	-0,311					
Мотивація індивідуалізації				0,863						
Егоїстична мотивація			-0,405	-0,397						
Альтруїстична мотивація	0,517		0,908							
Спрямованість на справу		0,305		0,927						
Спрямованість на себе				0,501						0,360
Спрямованість на спілкування			0,938	0,639						
Ціннісна орієнтація «Професійна компетентність»	0, 869			0,563	0,450					
Ціннісна орієнтація «Менеджмент»				0, 943	0,386					
Ціннісна орієнтація «Автономія (незалежність)»		0,971				0,503				0,209
Ціннісна орієнтація «Стабільність роботи та місця проживання»							0,185			
Ціннісна орієнтація «Служіння»	0,955		0,544							
Ціннісна орієнтація «Виклик»			-0,353	0,381						
Ціннісна орієнтація «Інтеграція стилів життя»					0,878			0,307		
Ціннісна орієнтація «Підприємництво»	0,879			0,318	0,376	0,420				
Смисложиттєва орієнтація «Мета в житті»	0,941			0,409	0,452					

Продовження Таблиці

Rotated Component Matrix(a)										
	Component									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тип копіngu «Дистанціювання»			-0,508	-0,401						-0,508
Тип копіngu «Самоконтроль»				0,502	0,803			0,448		
Тип копіngu «Пошук соціальної підтримки»			0,954							0,209
Тип копіngu «Прийняття відповідальності»			0,502	0,951						0,310
Тип копіngu «Уникнення»			-0,341				0,321			-0,272
Тип копіngu «Конфронтація»			-0,322		-0,561					
Тип копіngu «Планування»			0,304	0,970				0,472		
Тип копіngu «Позитивна переоцінка»	0,503		0,802							
Рефлексія емоцій				0,783	0,401					
Емоційна саморегуляція					0,819			0,328		
Емпатія			0,901							
Емоційна експресивність			0,352							0,201
Прийняття власних емоцій				0,876						
Емоційний інтелект				0,907		0,516				
Extraction Method: Principal Component Analysis.										
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.										
a Rotation converged in 38 iterations.										

Перший фактор пояснює 20,2 % загальної дисперсії, увібравши в себе такі компоненти, як: моральна стадія надійності (0,923), правова стадія надійності (0,904), моральна нормативність (0,987), моральна мотивація (0,983), ціннісна орієнтація «Професійна компетентність» (0,869), ціннісна орієнтація «Служіння» (0,955), ціннісна орієнтація «Підприємництво» (0,879), смисложиттєва орієнтація «Мета в житті» (0,941), смисложиттєва орієнтація «Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя» (0,904), смисложиттєва орієнтація «Результативність життя або задоволеність самореалізацією» (0,934), цінності (0,976), погляд на природу людини (0,873). З урахуванням того що цей фактор відображає ціннісно-смыслову сферу особистості, тому цей фактор отримав назву «Аксіологічний».

Другий фактор пояснює 18,7 % загальної дисперсії, увібравши в себе такі компоненти, як: потреба в незалежності/автономії (0,974), уміння йти на розумний (зважений) ризик (0,937), цілеспрямованість та рішучість (0,912), поведінкова регуляція (0,962), оптимістична мотивація (0,872), ціннісна орієнтація «Автономія (незалежність)» (0,971), смисложиттєва орієнтація «Локус контролю-Я» (0,952), автономність (0,874), модель подолання стресових ситуацій «Асертивні дії» (0,953). Цей фактор описує в більшості концепти активності, відповідальності, самодостатності, інтегральності та цільності Я-концепції особистості, нами було його визначено як «Проактивний».

До третього фактору, який пояснює 17,2 % загальної дисперсії, увібравши в себе такі компоненти, як: комунікативний потенціал (0,904), комунікативна мотивація (0,970), нормативна мотивація (0,901),

мотивація позитивного ставлення до людей (0,894), альтруїстична мотивація (0,908), спрямованість на спілкування (0,938), контактність (0,866), гнучкість у спілкуванні (0,831), соціальний інтелект (0,988), модель подолання стресових ситуацій «Пошук соціальної підтримки» (0,934), модель подолання стресових ситуацій «Вступ в соціальний контакт» (0,931), тип копіngu «Пошук соціальної підтримки» (0,954), тип копіngu «Позитивна переоцінка» (0,802), емпатія (0,901). Даний фактор включає в себе як поведінкові, так і когнітивно-мотиваційні, ціннісні структури та соціальні якості які характеризують за своїм змістом просоціальність особистості тому цей фактор було визначено як «Просоціальний».

Четвертий фактор (15,8% загальної дисперсії) було утворено сукупністю наступних показників: потреба в досягненнях (0,902); гнучка мотивація як прагнення до досконалості (0,922); пугнічна мотивація як активне подолання труднощів (0,916); мотивація індивідуалізації (0,863); спрямованість на справу (0,927); ціннісна орієнтація «Менеджмент» (0,943); саморозуміння (0,849); аутосимпатія (0,812); адапторський когнітивний стиль (0,817); тип копіngu «Прийняття відповідальності» (0,951); тип копіngu «Планування» (0,970); рефлексія емоцій (0,783); прийняття власних емоцій (0,876); емоційний інтелект (0,907). Цей фактор відображає переважно динамічні характеристики надійності мотиваційний та поведінковий компоненти що знаходять свій прояв також у ціннісній та когнітивній сфері та обумовлюють результативність діяльності цей фактор було визначено як «Праксеологічний».

Концепт здатності до самоорганізації було представлено у п'ятому «Синергетичному» факторі, він пояснює 15,6 % загальної дисперсії, до нього увійшли наступні показники: ціннісна орієнтація «Інтеграція стилів життя» (0,878); смисложиттєва орієнтація «Локус контролю-життя або керованість життям» (0,937); тип копію «Самоконтроль» (0,803); Емоційна саморегуляція (0,819).

12,5 % загальної дисперсії пояснюється шостим фактором у якому представлено в більшості мотиваційними, когнітивними показниками які забезпечують реалізацію творчого потенціалу та інноваційних рішень: схильність до творчості (0,956); пізнавальна мотивація (0,907); потреба у пізнанні (0,889); прагнення до творчості (0,933); спонтанність (0,872); інноваторський когнітивний стиль (0,918); креативний тип мислення (0,872). Даний фактор визначено як «Інноваційність».

Таким чином, проведений кореляційний та факторний аналіз дозволив виділити найважливіші структурні компоненти, які обумовлюють рівень особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, визначити типи особистісної надійності.

Так особистісна надійність за «аксіологічним» типом передбачає розвиненість гуманістично спрямованої системи ціннісних орієнтацій, що забезпечує надійність особистості і формування світоглядних позицій, ціннісно-світоглядних ідеалів і стандартів: наявність чіткої системи індивідуальних норм поведінки; сформованість соціальної відповідальності та зрілості, і визначають особистісний зміст підприємницької діяльності (Maleev, 2014).

В основі особистісної надійності за «аксіологічним» типом лежать суб'єктивно обрані і прийняті до дії значущі для особистості цінності, вони знаходять своє вираження у цілях поведінки і діяльності, а також у засобах їх досягнення, стають мотивами вибору відповідного способу дій. Ціннісні орієнтації виступають як схильність до дії певним чином, складають вищий ієрархічний рівень диспозиційних утворень особистості, завдяки чому відіграють роль внутрішніх регуляторів поведінки. Внутрішнім змістом ціннісних орієнтацій виступають особистісні смисли, які проявляються в особистісних установках, у готовності діяти певним чином (Panchuk, 2013). Тобто ціннісно-смилова сфера особистості означає елементарні складові найбільш глибокого шару всієї інтенціональної структури особистості в єдності предметів її спрямувань (аспект майбутнього), особливого переживання-володіння (аспект теперішнього) і збереження свого «здобутку» у свідомості (аспект минулого), що конститує внутрішній світ особистості як «унікально-суб'єктивне буття» (2010).

Епоха глобалізації сформували загальну ціннісну платформу європейського світу – демократія, толерантність, миролюбство, екологічна безпека, права людини, солідарність тощо, – яка цілком очевидно може слугувати аксіологією підготовки підприємців. Пріоритетність людини як суб'єкта економічної, соціальної, політико-правової активності та носія принципових ознак рівності, свободи та вольового самовияву є незаперечними та невід'ємними сутнісними

ознаками демократичної форми врядування, без яких справжнє народовладдя стає вихолощеним та формалізованим, що обов'язково призводить до його занепаду. Враховуючи глобальні тенденції універсалізації демократичних цінностей та демократично-гуманістичного стилю мислення, актуальною сьогодні є необхідність обґрунтування потреби та вивчення суперечностей демократичного облаштування способу життя людини, зокрема в трансформаційних суспільствах. Особливо гостро в перехідних суспільствах постає проблема адекватного сприйняття демократичних цінностей, а також уникнення розчарування в них через нестабільність суспільних структур в перехідний період (Andrushchenko, 2014).

Особистісна надійність за «проактивним» типом виявляється в усвідомленні суб'єктом своїх глибинних цінностей та цілей, підпорядкованості дій життєвим принципам, незалежно від умов та обставин, прийнятті відповідальності за себе і своє життя, в таких поведінкових особливостях як: ініціативність і активність; переконаність у наявності вибору, можливості щось змінити; готовність брати відповідальність; принциповість, цілеспрямованість; зміна (або вибір) обставин під свої завдання. Індивіди які є носіями особистісної надійності за «проактивним» типом схильні до позитивної оцінки того, що відбувається, акумулюють особистісні ресурси, уникають їх розтрати, а в разі стресу - здатні до їх швидкої мобілізації, що вимагає наявності високорозвинених соціальних умінь.

Особистісна надійність за «просоціальним» типом в першу чергу обумовлює просоціальну поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, яка за своїм змістом, механізмами і формами має багато різновидів. До основних належать: альтруїстична та допомагаюча поведінка, співробітництво, емпатія, гуманні відносини; суто в економічній площині це фандрайзинг, донорство, благодійність, меценатство. Вона виявляється у здатності особистості декодувати соціальну ситуацію з погляду необхідності надання допомоги, усвідомлення власного діяльнісного потенціалу, готовності брати відповідальність у проблемних ситуаціях та здійснювати активні кроки для покращення чи полегшення життєвої ситуації інших людей (Korchakova, 2018; Lantukh, 2010).

Особистісна надійність за «просоціальним» типом забезпечує здійснення соціального підприємництва заснованого на соціальній відповідальності та соціальному партнерстві, як протидії затяжній соціально-економічній кризи в суспільстві, його орієнтованість на високе споживання та матеріальне процвітання, прагматичності та конкуренції ринкових відносин, прагнення до власного благополуччя при ігноруванні інтересів інших людей продукує зростання егоїстичної домінантності у соціальній поведінці та руйнування фундаментальних морально-етичних цінностей, ідеалів. Тому, можна констатувати, що повноцінне життя людини і як громадянина, і як особистості неможливе без набуття особистісних смислів просоціального рівня (Pavelkiv, 2013).

Особистісна надійність за «праксеологічним» типом забезпечує ефективне управління діяльністю через її всебічний самоаналіз, самооцінювання, цілеспрямоване моделювання умов і засобів удосконалення на основі синтезу теоретичних знань та емпіричного досвіду. Відображає залежність результатів роботи насамперед від попередньої ретельної підготовки до її виконання, ступеня підготовленості дій у широкому розумінні, що охоплює оволодіння знаннями, свідомий вибір засобів, методів аналізу і регулювання, критерії емоційного і практичного оцінювання результатів.

Особистісна надійність за «синергетичним» типом характеризує особистісний розвиток суб'єкта підприємницької діяльності не тільки як поступовий, лінійний, безконфліктний процес, а як процес, що супроводжується суперечностями, які зумовлюють трансформацію ціннісних орієнтацій, самопізнавальну і самовиховну активність. З позицій синергетики професійні рішення та дії визначаються не лише знаннями закономірностей, сформованими вміннями і навичками, змістом і результатами аналітико-синтетичної діяльності, а й через розуміння власних психічних процесів, аналіз особливостей власного стилю роботи, власного Я.

«Інноваційнісний» тип особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності обумовлює ефект культуротворчої активності людини, витвір людської праці, зміни в соціальній поведінці людей та програму розвитку особистості, де творчий процес поєднується з інвенційно-інноваційними, адаптаційними процесами, які мають місце в інноваційних формах соціальної поведінки та саморозвитку. Варіативність ідей і можливостей створення цінності, знаходження рішення для наявних та нових викликів, дослідження і експериментування з інноваційними підходами, поєднання знання та ресурсів для досягнення результатів також характерна особливість прояву особистісної надійності за «інноваційнісним» типом.

Спираючись на модель поступу EntreComp (Bacigalupo, Kampylis, Punie, Van den Brande, 2016), яка виходить з того що підприємливість як компетентність розвивається в процесі діяльності окремих осіб або інституцій з метою створення цінності для інших, прогресія у підприємливості складається з двох аспектів: розвиток щораз більшої автономії та відповідальності щодо втілення ідей і можливостей для створення цінностей; розвиток здатності генерувати цінність – від простих і передбачуваних контекстів і до складних типів середовища, яке постійно змінюється. «Інноваційнісний» тип особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності відповідає найвищому – експертному рівню розвитку підприємливості -

керування зміною, інновацією та зростанням завдяки компетентностям, необхідних для реагування на складні виклики, для життя в середовищі, що постійно змінюється та має високий рівень не прогнозованості (розширення) та сфокусованості на нових викликах шляхом отримання нових знань, досліджень, розвитку та інноваційних здібностей для досягнення майстерності і трансформування того.

Підприємництво передбачає діяльність підприємця який є творцем власної справи, він може створити як нову професію, так і галузь в існуючих професіях, він є соціальним новатором.

Висновки

Проблема забезпечення надійності суб'єктів підприємницької діяльності повинна розв'язуватися насамперед через вивчення тих особистісних структур, що забезпечують стабільність і оптимальний рівень особистісно-функціонально-діяльнісних показників підприємців на різних рівнях соціокультурного простору. Особистісна надійність суб'єктів підприємницької діяльності включає в себе морально-правові та просоціальні, гуманістично-орієнтовані цінності, які відповідають етиці обраної ними професійної діяльності та передбачають усвідомлення соціальної значущості та особистісної відповідальності за результати підприємницької діяльності.

Використання особистісного підходу стосовно до проблеми розвитку надійності, призводить до розуміння того, що досліджуваний феномен являє собою не пасивну інтеграція впливу зовнішніх і внутрішніх умов існування, а результат акумуляції способів досягнення мети, адаптивних можливостей і розширення репертуару стратегій поведінки подолання критичних ситуацій які сформувалися у суб'єктів підприємницької діяльності в процесі професійної і особистісної самореалізації.

Розроблений комплекс психодіагностичних методів емпіричного дослідження особистісної надійності підприємців дозволив виявити структуру індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів підприємницької діяльності з різним рівнем особистісної надійності.

Проведений кореляційний та факторний аналіз дозволив виділити найважливіші структурні компоненти, які обумовлюють рівень особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, визначити типи особистісної надійності (аксіологічний, проактивний, просоціальний, праксеологічний, синергетичний, інноваційнісний).

Література / References

- Andrushchenko, V.A. (2014). *The constitution and registration covers the vastness of Europe: the axiological view*. In V.P. Andrushchenko, T.V. Andrushchenko, V.L. Savelyev (Eds.). Kiev, "MP Lesya". [in Ukrainian]
- Андрущенко, В.А. (2014). *Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір*. В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Л. Савельєв (Ред.). Київ, «МП Леся».
- Gnuskina, G.V. (2016). *Psychological factors of professional burnout in entrepreneurs: the abstract ...* Cand. psychologist Sciences, Specialty:

- 19.00.10 - Organizations. psychology; econ Psychology. K.: Inst. Of them. psychology G.S. Kostyuk [in Ukrainian]
- Гнускіна, Г.В. (2016). *Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців* : автореферат... канд. психол. наук, спец.: 19.00.10 - організац. психологія; екон. Психологія. К. : Ін-т ім. психології Г.С. Костюка.
- Karamushka, L.M. (2011). *Motivation for entrepreneurship: monograph*. In L.M. Karamushka, N.Yu. Khudyakova (Ed.). Lviv: Spolom. [in Ukrainian]

- Карамушка, Л.М. (2011). *Мотивація підприємницької діяльності : монографія*. Л.М. Карамушка, Н.Ю. Худякова (Ред.). Львів : Сполом.
- Kononets, M.O. (2013). *Psychology of Professional Morality of Entrepreneurs: Theory and Modern Practice: Monograph*. K.: Omega-L. [in Ukrainian]
- Кононець, М.О. (2013). *Психологія професійної моральності підприємців: теорія та сучасна практика : монографія*. К.: Омега-Л.
- Korchakova, N.V. (2018). *Age genesis of personality prosociality: Abstract ... Dr. psychol. Sciences, specialty: 19.00.07 - pedagogical and age psychology*. K.: Nat. ped Un-t them. M.P. Drahomanov. [in Ukrainian]
- Корчакова, Н. В. (2018). *Вікова генеза просоціальності особистості: автореферат ... д-ра психол. наук, спец.: 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія*. К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова.
- Kredentser, O.V. (2015). *Investigation of the peculiarities of development of entrepreneurial activity of the personnel of educational organizations. Actual problems of psychology: Sb. scientific works of the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine, ed. count : SD Maksimenko and others. T.I : Organizational Psychology. Economic psychology. Social psychology, In S.D. Maksimenko, L.M. Karamushki (Ed.). K.: Institute of Psychology named after GS Costume NAPN of Ukraine, Issue 42*. [in Ukrainian]
- Креденцер, О.В. (2015). *Дослідження особливостей розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій. Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, ред. кол. : С.Д. Максименко та ін. Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія, за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Вип. 42*.
- Kulakovsky, T.Yu. (2010). *Psychological factors of development of abilities for entrepreneurship: author's abstract. dis to bake sciences Degree Candidate psychologist Sciences: special 19.00.10 "Organizational Psychology, Economic Psychology"; APS of Ukraine, Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk*. [in Ukrainian]
- Кулаковський, Т.Ю. (2010). *Психологічні чинники розвитку здібностей до підприємництва: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.10 "Організаційна психологія, екон. психологія"; АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка*.
- Kulbida, N.M. (2005). *Personal determinants of successful professional training of future entrepreneurs: author's abstract. dis ... Candidate psychologist Sciences: 19.00.07; sciences manager L.V. Dolinskaya; National Ped. Un-t them. MP Drahomanov. Kiev*. [in Ukrainian]
- Кульбіда, Н. М. (2005). *Особистісні детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; наук. кер. Л. В. Долинська ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ*.
- Lantuh, I.V. (2018). *Investigation of individual psychological factors that determine the personal reliability of business entities. Psychological Journal: Collection of Scientific Papers, No. 6, Vip. 16. In S.D. Maximenko Kiev. GS Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2018. - P. 140-154; do: 10.31108 / 1.2018.6.16*. [in Ukrainian]
- Лантух, І. В. (2018). *Дослідження індивідуальних психологічних чинників, що визначають особистісну надійність суб'єктів підприємницької діяльності. Психологічний часопис : збірник наукових праць, № 6, Вип. 16. Ред. С.Д. Максименка. Київ. Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2018. – С. 140-154; doi:10.31108/1.2018.6.16*
- Lantukh, I.V. (2010). *Charity and philanthropic social marketing of Ukrainian entrepreneurship. Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, No. 5 (2)*. [in Ukrainian]
- Лантух, І. В. (2010). *Доброчинність і добротинний соціальний маркетинг українського підприємництва. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки, № 5(2)*.
- Maleev, D.V. (2016). *Psychological factors of development of professional reliability of employees of units of preventive activity of the National Police of Ukraine: author's abstract. dis ... Candidate psychologist Sciences: 19.00.06; Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. nats united-in affairs Kharkiv*. [in Ukrainian]
- Малеев, Д. В. (2016). *Психологічні чинники розвитку професійної надійності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків*.
- (2010). *New Philosophical Encyclopedia: in 4 volumes, T. 4: (T-Y) ; scientific ed. advice: VS Stepin and others M.: Musl*. [in Ukrainian]
- (2010). *Новая философская энциклопедия : в 4-х томах, Т. 4 : (Т-Я); науч.-ред. совет : В.С. Степин и др. М. : Мысль*.
- Pavelkiv, R.V. (2013). *The phenomenon of socialism as a new aspect of psychological analysis, №2. Sci. works of RDU*. [in Ukrainian]
- Павелків, Р. В. (2013). *Феномен просоціальності як новий аспект психологічного аналізу, №2. 36.наук. праць РДГУ*.
- Palamarchuk, O. M. (2015). *Psychology of the development of environmentally oriented business activity: the author's abstract ... Doctor of Psychological Sciences 19.00.01 - general psychology, history of psychology*. [in Ukrainian]
- Паламарчук, О. М. (2015). *Психологія розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності: автореферат ... доктора психологічних наук 19.00.01 – загальна психологія, історія психології*.
- Panchuk, N.P. (2013). *Valuable orientations as a system-forming factor of a socially active position of a future specialist. Problems of modern psychology, Issue 21*. [in Ukrainian]
- Панчук, Н. П. (2013). *Ціннісні орієнтації як системоутворюючий фактор соціально активної позиції майбутнього фахівця. Проблеми сучасної психології, Вип. 21*.
- Strizhov, E. Yu. (2011). *Moral-psychological determinants of fraud: diss. ... Dr. psychol. N. : 19.00.06. M. : Akad. exercise Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation*. [in Russian]
- Стрижов, Е. Ю. (2011). *Нравственно-психологические детерминанты мошенничества : дис. ... д-ра психол. н. : 19.00.06. М.: Акад. упр. МВД РФ*.
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Люксембург: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884*
- Maleev, D. (2014). *The use of moral-psychological approach to the problem of development of the professional reliability of personality. Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools, 1(1), 85-102*.